

БЕЗУСЛОВНИЯТ БАЗОВ ДОХОД: МЕЧТА ИЛИ ВЪЗМОЖНОСТ?

Силвия Пенчева-Карамфилова

UNCONDITIONAL BASIC INCOME: DREAM OR POSSIBILITY?

Silviya Pencheva-Karamfilova

Abstract: Universal basic income is a concept that provides monthly payments to all citizens, regardless of their socio-economic status, to ensure basic financial security. Originating in the 19th century, it has gained renewed interest due to digitalization, robotization, and the rise of artificial intelligence, which may lead to job losses. This idea is seen as a way to reduce social inequality and address poverty. Examples of its implementation in various countries show diverse outcomes. These experiments suggest that universal basic income can improve social security and well-being but also emphasize the importance of the context in which it is applied.

Keywords: Universal basic income, socio-economic status, social inequality, digitalization.

Какво представлява безусловният базов доход?

В идеалния случай основната идея за универсален базов доход е проста и привлекателна: безусловно месечно плащане, предоставяно на всеки гражданин - завинаги, за да го освободи да прави избори, ограничени от бедността. Базовият доход е „универсален“, защото се изплаща на всички в дадена общност или общество. Независимо дали хората са богати или бедни и независимо дали получават доходи от други източници или не, универсален базов доход се изплаща на всеки по силата на това, че е член или гражданин на дадена общност или общество.

Появилата се през XIX век идея за безусловен доход придобива нова популярност през последните години с цел намаляване на неравенството и справяне с проблемите свързани с бедността. Причината се крие в очакването нарастващата дигитализация и навлизането на роботизирани производства и изкуствен интелект да отнемат работата на много от членовете на обществото. Тези фактори променят из основи начина на живот на хората, както и мястото, където искат да живеят, работят и изкарват прехраната си. Очаква се разликата между по-високо и по-нископлатения труд да се увеличи, а между по-богатите и по-бедните хора да нарасне. „В исторически план концепцията е намирала широк обществен отзвук винаги когато технологичният напредък е причинявал голямо увеличение на предлаганите количества стоки и услуги без нарастване или дори при намаляване на необходимостта от човешки труд“ (Егберт, Седларски 2020, 6).

Основни принципи на прилагане на безусловния базов доход

Един от основните принципи на универсалния базов доход се върти около идеята за социално равенство. В цяла Европа и много части на света социалното равенство „стои в основата на публичната политика и е признаване на основните права на всички граждани“ (Clark 2002, 18). Но „равенството“ и „неравенството“ могат да означават „различни неща за различните хора“ (Atkinson 2015, 2). В много дебати относно универсалния основен доход равенството се отнася до правата или равните възможности за живот в общество, което е честно и справедливо, с равни права в политическо, икономическо и социално отношение. Социалното неравенство възниква, когато ресурсите са неравномерно разпределени, когато правата са нарушени и когато възможностите не са еднакво достъпни за всички.

Примери за безусловен базов доход от реалния свят

Към момента, нито една държава не е въвела универсален базов доход, въпреки че съществуват няколко малки пилотни проекта и няколко по-мощни опита. Повечето примери от реалния свят за безусловен базов доход не се считат за универсален базов доход в най-строгия смисъл на думата, но въпреки това резонират с неговите принципи и споделят много от неговите характеристики. Тук ще представя няколко примера, които са избрани като „храна за размисъл“.

● Канада

Експериментът с безусловен базов доход в Канада е проведен в малкото канадско село Дофин, провинция Манитоба, през 1970-те години. Наименованието му е Mincome идващо от “minimum income” и се счита за един от първоначалните и важни експерименти за безусловен базов доход проведени в световен мащаб. В експеримента участват около 1000 семейства, които получават безусловен базов доход, който се изчислява на основата на техния доход. Ако приходите на домакинството са под определено ниво, те получават допълнителен доход, за да постигнат минимално финансово равнище. Предоставената сума е около 19,000 канадски долара годишно за семейства състоящи се от четирима души, което към онзи момент е достатъчно за покриване на основни им нужди. Според резултатите базовият доход благоприятства физическото и психическото здраве на контролната група. Въпреки това проектът, известен с името „Mincome“ е финансиран около 5 години, след което приключва поради политически причини и промяна в правителството (Samuel 2020).

Макар че експериментът в Дофин не продължава достатъчно дълго, за да се направят окончателни изводи, той показва доста от потенциалните ползи на безусловния базов доход, като намаляване на бедността, подобряване на общественото здраве и образование, както и подобряване на психическо състояние на хората. Експериментът също така показва, че безусловния базов доход не води до драстично намаляване на заетостта, както често се твърди.

Най-важният резултат от този експеримент е, че концепцията за универсален базов доход започва да придобива все по-широка популярност и да бъде предмет на изследвания в различни части на света.

● Финландия

През януари 2017 г. националното правителство на Финландия стартира експеримент за предоставяне на универсален базов доход, като по този начин се превръща в първата европейска държава, реализирала такъв проект на национално ниво. Идеята на експеримента е изплащане на парична сума от 560 евро на месец за период от две години на извадка от две хиляди души, които са безработни, без да има изискване да търсят активно работа или да започнат такава, и без да се отнемат плащанията при започване на работа. По това време бенефициентите са на възраст между 25 и 58 години. Резултатите от проучването показват, че участниците съобщават, че са много по-щастливи и по-малко стресирани. Вместо да се чувстват отчаяни от липсата на пари, получателите са по-сигурни, знаейки, че имат основно и гарантирано ниво на доход. Много медийни доклади са критични към експеримента проведен във Финландия. Например BBC съобщава, че „финландският опит с основния доход е оставил хората „по-щастливи, но без работа“ (Nagesh 2019), което показва, че не е успява да повлияе положително върху перспективите за заетост на

получателя, въпреки подобряването на благосъстоянието им. Трябва да имаме предвид обаче, че финландският експеримент е идея на дясноцентристкото правителство на Финландия, фокусирано върху строги икономии, което въвежда базов доход, за да стимулира хората да си намерят платена работа. Фокусирайки се върху един ключов въпрос работа и безработица, финландското правителство е по-загрижено за намаляването на нивото на безработица в страната, което е над 8%, отколкото за някои от ключовите принципи на универсален базов доход – социална справедливост, социално равенство и свобода. Ето защо експериментът е насочен само към безработни хора – финландското правителство все още не е експериментирало извън тази ограничена група. Експеримент е предназначен да намери решения за справяне с безработицата и насърчаване на икономическия растеж. Той не постига значителни резултати в стимулирането на заетостта. В резултат финландското правителство решава да не разширява схемата и да търси алтернативни подходи за реформиране на социалната система. Въпреки това все още има много други аспекти на този експеримент, за които може да се каже, че действат благоприятно върху благосъстоянието на участниците – да бъдеш по-щастлив и психически здрав е само един от тях.

Експериментите от различни държави все още са в ранен стадий, но резултатите от изследванията показват, че получателите на пилотни проекти с истински базов доход са склонни да инвестират в себе си, семействата си и общностите, в които живеят. Примерите показват, че парите не се пилеят, а се използват за подобряване на важни аспекти от социалния живот, включително условията на работа, жилище, образование и здравеопазване. Изводът, който може да бъде направен тук е, че универсалният базов доход може да осигури средства за поддържане на сигурност, като здравето и благополучието са в центъра на стабилността в живота на хората.

● Индия

В един от най-големите експерименти за универсалния базов доход, проведен в селските райони на Мадхя Прадеш, Индия, са посочени и изследвани редица подобрения в живота на бенефициентите. През 2009–2010 г. УНИЦЕФ, финансиран и подкрепен от местна индийска организация, наречена Асоциацията на самонаетите жени (SEWA), провеждат експериментът с цел да оцени въздействието, което безусловните парични трансфери биха имали върху общности, състоящи се от около 6000 мъже, жени и деца (Devala et al., 2015). Идеята е в продължение на осемнадесет месеца бенефициентите да получават пари в брой, които могат да изразходват както желаят. Това е първият път, когато идеята за безусловен базов доход е изпробвана в Индия. Ситуацията на получателите преди, по време и след получаване на безвъзмездните средства е оценена чрез три кръга статистически проучвания и казуси, сравняващи всички промени през периода с контролна група, която не е получила безвъзмездни средства. Опитите имат за цел да идентифицират ефектите от основния доход върху индивидуалното и семейното поведение и нагласи. В избраните села всеки мъж, жена и дете получават скромна безусловна помощ всеки месец. Първоначално всеки възрастен получава 200 рупии на месец, а всяко дете 100 рупии. След една година тези суми са увеличени съответно до 300 и 150 рупии на месец. Дадената сума е изчислена въз основа на една четвърт от дохода на семействата със среден доход, което е малко над текущата линия на бедност.

Базовият доход повлиява положително върху живота на някои семейства, като им позволява да променят условията, в които живеят. Въпреки това, не всички участници в експеримента в Мадхя Прадеш се възползват от тези възможности. Някои получатели, например, продължават да прекъсват образованието на децата си, въпреки наличието на безусловни доходи (Devala et al. 2015). Въпреки тези случаи, експериментът описан тук също играе важна роля в намаляването на неравенствата свързани със здравето и храненето. Наблюдава се спад в недохранването, подобряване на хранителните навици, а семейства започват да разчитат повече на собствено производство храни. Осежаемо подобрение се отбелязва в храненето на децата, което е потвърдено чрез измерване на телното им спрямо възрастта (Devala et al. 2015). Подобренията в хранителния режим оказват влияние и върху образованието, като позволяват на децата да посещават училище по-често, което стимулира икономическия растеж. Възрастните също стават по-продуктивни на работното място. Това показва, че когато социалните условия се подобряват, те създават акуму-

лативен ефект, който не само повишава благосъстоянието на индивидите и семействата, но също така оказва положително влияние върху бъдещото поколение.

Като цяло от експериментите с безусловния базов доход в Мадхя Прадеш се наблюдават редица положителни резултати, включително по-добро хранене, по-големи възможности за работа, по-високи нива на посещаемост на училище за децата и по-добро здравеопазване. Въздействието върху жените беше особено положително, тъй като директното предоставяне на доходи осигурява по-голяма независимост, което води до увеличаване на равенството между половете.

Представянето на конкретни примери от Канада, Индия и Финландия относно експериментите с безусловен базов доход служи като илюстрация на разнообразието в контекстите и резултатите от прилагането на този социален модел в различни социално-икономически и културни условия. Избирайки тези три локации, можем да видим как една и съща социална политика (безусловен базов доход) постига различни резултати в различни икономически и социални контексти. Това подчертава гъвкавостта на концепцията и възможността за адаптация според специфичните нужди на всяка локация.

Безусловния базов доход като мечта или възможност?

От една страна, идеята за безусловен базов доход може да се възприеме като мечта – утопично решение за глобално намаляване на бедността и неравенството. Като социална политика, която цели да осигури основно ниво на сигурност за всеки, без да се изискват доказателства за нужда или активност, тя представлява стъпка към една по-справедлива и равнопоставена социална структура и подкрепя принципи на солидарност, равенство и свобода.

От друга страна, обаче, въпросът дали безусловен базов доход може да бъде приложен в глобален мащаб е сложен и обвързан със сериозни икономически и социални предизвикателства. Идеята трудно може да бъде “вградена” в съществуващата икономическа система. Въпреки че резултатите от експериментите с безусловен базов доход показват някои положителни резултати – като подобрене в здравето, образованието и социалното благосъстояние на участниците – все още съществуват значителни пречки пред по-мащабното му приложение. То е възможно само ако се стигне до обща системна промяна и цялостно преобразуване на всички социални институции.

Възможността идеята за безусловен базов доход да се реализира в бъдеще зависи не само от икономическите условия, но и от политическите решения, които ще трябва да се вземат относно преразпределението на богатствата и ресурсите. Към настоящия момент концепцията все още не представлява работещо решение за евентуалните очаквани последствия от технологичния напредък в индустриализираните страни и не е необходима в този смисъл.

Може би в бъдеще ще видим различни версии на този модел според условията, в които се прилага, които ще бъдат по-подходящи за различни социални и икономически контексти. А може би това е една от онези идеи, които ще изискват време и опити, преди да станат широко приложими.

Отговорът на въпроса дали безусловният базов доход има бъдеще е вероятно да, но въпросът е дали ще бъде приложен в подходяща форма за конкретните нужди на съвременното общество.

ЛИТЕРАТУРА/ REFERENCES

Егберт, Х., Седларски, Т. (2020). Безусловен базов доход: поредната социалистическа утопия?. *Икономически и социални алтернативи*, бр. 2, 5-14 // Egbert, H., Sedlarski, T. (2020). Bezusloven bazov dohod: porednata sotsialisticheska utopiya?. *Ikonomicheski i sotsialni alternativi*, br. 2, 5-14

Atkinson, A. B. (2015). *Inequality: What Can Be Done?* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Clark, D. (2002). The World Bank and human rights: The need for greater accountability. *Harvard Human Rights Journal*, 15(1), 205–226.

Devala, S., Jhabvala, R., Mehta, S. K. and Standing, G. (2015). *Basic Income: A Transformative Policy for India*. Bloomsbury: London.

Nagesh, A. (2019). *Finland basic income trial left people “happier but jobless*, Retrieved from www.bbc.co.uk/news/world-europe-47169549, 10.01.2025 г.

Samuel, S. (2020). *Everywhere basic income has been tried, in one map, Which countries have experimented with basic income — and what were the results?*, Retrieved from <https://www.vox.com/future-perfect/2020/2/19/21112570/universal-basic-income-ubi-map>, 05.01.2025 г.